

*Качкын уулу Алтынбек,
педагогика илимдеринин кандидаты,
ага окутуучу,
Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: altyuulu@mail.ru*

**ПСИХОЛОГИЯЛЫК-ПЕДАГОГИКАЛЫК МИЛДЕТТЕРДИ ЖАНА
КЫРДААЛДАРДЫ ЧЕЧҮҮДӨ МУГАЛИМДИН
РЕФЛЕКСИЯСЫНЫН РОЛУ**

*Качкын уулу Алтынбек,
кандидат педагогических наук,
старший преподаватель,
Кыргызский национальный университет имени Ж. Баласагына,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: altyuulu@mail.ru*

**РОЛЬ РЕФЛЕКСИИ УЧИТЕЛЯ В РЕШЕНИИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ
ЗАДАЧ И СИТУАЦИЙ**

*Kachkyn uulu Altynbek,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer,
Kyrgyz National University named after J. Balasagyn,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
e-mail: altyuulu@mail.ru*

**THE ROLE OF TEACHER'S REFLECTION IN SOLVING PSYCHOLOGICAL
AND PEDAGOGICAL TASKS AND SITUATIONS**

Аннотация: Макалада педагогикалык процессте психологиялык-педагогикалык оор кырдаалдарды чечүүдө мугалимдин рефлексиясынын ролу каралып, чыңалууга алып келүүчү жагдайлардын алдын алуу жана пайда болгон көйгөйлөрдү окуучулардын жеке-психологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен чечүү маселеси талданды.

Аннотация: В статье рассматривается роль рефлексии учителя в решении сложных психолого-педагогических ситуаций в педагогическом процессе, профилактика напряженных ситуаций и проанализированы решения проблем с учетом индивидуально-психологических особенностей обучающихся.

Annotation: The article discusses the role of the teacher's reflection in solving complex

psychological and pedagogical situations in the pedagogical process, the prevention of stressful situations, and analyzes problem solving, taking into account the individual psychological characteristics of students.

Түйүндүү сөздөр: мугалимдин жөндөмдүүлүктөрү, рефлексия, байкоо, талдоо, окутуу, активдүү угуу, тарбиялоо, психологиялык-педагогикалык кырдаалдар.

Ключевые слова: способности учителя, рефлексия, наблюдение, анализ, обучение, активное слушание, воспитание, психолого-педагогические ситуации.

Key words: teacher's abilities, reflection, observation, analysis, teaching, education, active listening psychological and pedagogical situations.

Киришүү. Мамлекетибизде жана дүйнөдө болуп жаткан өзгөрүүлөр, баардык тармакта реформалоону талап кылууда. Мындай шарттарда өзүнүн жөндөмдүүлүктөрүн талдоо жана өнүктүрүү, пайда болгон көйгөйлөрдү алдын алуу, аларды чечүүдө окуучулардын курактык, жеке-психологиялык жана физиологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алуу рефлексиялык жөндөмдүүлүгү калыптанган мугалимдин колунан келет.

Изилдөөнүн максаты. Окуу процессте пайда болгон психологиялык-педагогикалык кырдаалдарды чечүүдө мугалимдин рефлексиясынын ордун жана ролун аныктоо.

Изилдөөнүн методдору. Изилдөөдө жалпы илимий методдордун ичинен документтер менен иштөө, сурамжылоо, баарлашуу жана байкоо жүргүзүү методдору колдонулду.

Негизги мазмуну. Билим берүүдө рефлексия маселесине арналган көптөгөн илимий-методикалык эмгектер жазылган, Е.В. Ахраменко, А.А. Бизяева, В. Елисеев, Н.И. Гуткина, О.М. Корчажкина, Л.А. Кунаковская М.М. Найденов, В. Нискер ж.б. тарабынан мугалимдердин педагогикалык, окуучулардын окуу ишмердиктеринде рефлексиянын ролу каралса, ал эми педагогикалык процессте пайда болгон психологиялык-педагогикалык кырдаалдарды чечүүдөгү мугалимдин рефлексиясынын орду жетишээрлик каралган эмес.

«Рефлексия» түшүнүгү (латын тилинен *reflexio* – «артка кайрылуу») алгач философияда *аң-сезиминде болуп жаткан баардык нерселер тууралуу ой жүгүртүүнү түшүндүргөн. Башкача айтканда, жан дүйнөсүнүн мазмунун таанып билүүгө багытталган инсандын иш-аракети.* Рефлексия түшүнүгүн биринчилерден болуп колдонгондордун катарына байыркы грек ойчулдарын айтууга болот [3, 7-б.].

Ал эми мугалимдин рефлексиясы – бул окуучунун «ички дүйнө таанымын» чагылдыруу жөндөмдүүлүгү [9]. Мугалимдин рефлексиялык ой жүгүртүүсү: алгач – окуучусу ким экенин аныктоо (өзү менен алмаштырбай), андан соң окуучунун өнүгүүсүнүн перспективасын элестетүү жана аны аң-сезимде чагылдырууну түшүндүрөт [1].

Мугалим рефлексия аркылуу эмне кылаарын гана эмес, кантип кылаарын түшүнүп иш жүзүндө колдоно алат. Өзүнүн конкреттүү образын, жүрүм-турумун, колдонгон методдорун, ыкмаларын, аракетин, алардын натыйжалуулугун рефлексия аркылуу баамдап «Азыр мен эмне кылып жатам жана эмне үчүн? деген суроолорду берүү рефлексивдүү ишмердиктин негизин түзөт» [6, 6-б.].

Рефлексивдүү мугалим – бул ойлонгон, талдаган жана өзүнүн тажрыйбасын изилдеген чебер адис. Ал ынтызар угуучу, акылдуу байкоочу, зирек шерик жана өзүнүн кесибинин чарчабаган, дайыма өнүгүүгө умтулган түбөлүктүү окуучусу [5, 15-б.].

Мугалимдин рефлексивдик жөндөмдүүлүгүнүн психологиялык-педагогикалык оор кырдаалдарды *алдын алууда* ролун карап көрөлү, ал окуучу менен өз ара аракеттешүүдө байкалып, – анын маңызы окуучусунун сөзүн активдүү угуу болуп саналат. Активдүү угуу рефлексивдик көндүмдөрдүн негизги компоненти болгондуктан, ага көңүлүбүздү буралык. «Бардык көндүмдөрдүн ичинен активдүү угуу жөндөмү эң керектүү, мына ошондуктан эң алгач аны жакшыртуу керек» деп окумушту педагог-психологдор баса белгилеп келет [6].

Активдүү уга билүү таанып билүүчү жана коммуникативдик процесс катары кайтарым байланыштын натыйжалуулугун күчөтүп, окуучуну жакшыраак түшүнө билүүгө жана пикир алышуунун максатына жетүүгө шарт түзөт [11]. Активдүү угуу – бул маектешип жаткан окуучунун сезимдерин, ой толгоолорун чагылдыруу, айткан сөздөрүнүн ички маанисин чечмелеп берүү, ар кандай үн коштоо, көз караш, баш ийкөө менен аны угуп жаткандыгын билдирүү. Белгилүү балдар психологу Ю.Б. Гиппенрейтер «Баланы рефлексивдүү түрдө угуу – окуучуңуз сизге эмнени айтып жатса, аларды сезимдер менен кайтаруу керек» экенин белгилейт [4, 63-б.].

Мугалим окуучулар менен өз ара аракеттешүүдө көңүл коюу менен угуп, алардын абалын сезе билсе, чыңалуу, талаш-тартыш абалдарды жаратпайт. Мына ошондуктан активдүү угуу менен мугалим окуучусунун оюн, пикирин, мотивдерин жакшы түшүнүп,

ага билим алуу процессинде көмөкчү, кеңешчи, дос, шерик боло алат. Мындай мамиле педагогикалык процессте позитивдүү атмосфераны түзүп, окуучу менен мугалимдин ортосундагы байланышты бекемдеп окуу жана тарбиялоо процессинин натыйжалуулугун күчөтөөрүн окумуштуулар белгилешет [2, 117-б].

Бул маалыматтарды айгинелеген практикалык мисал катары сабакта тартипти сактоо проблемасы, башкача айтканда, аны мугалимдер кандай жана эмненин негизинде чечет деген суроого жооп берүү үчүн педагогикалык-психологиялык кырдаалды мисал келтирели.

Мугалим жогорку класстарга сабак өтүүдө. Класс тынч отуруп, мугалимдин айтканын аткарып жатышат. Бир маалда окуучулардын бирөөсү суроо берүүгө кол көтөрөт, анда мугалим ал үчүн атайын убакыт бар экенин айтып окуучуларды эрежени сактоого чакырды. Мугалим кол көтөргөн окуучу жазуудан баш тартканын көрүп, жазуусун же чыгып кетүүсүн талап кылды. Эки сунуштан тең баш тарткан окуучу мугалимди ачуулантты.

Бул кырдаал – катуу, авторитардык режимди орнотууга негизделген, окуучулар тарабынан жүрүм-турум эрежелеринин сакталышы катуу көзөмөлгө алынат. Окуучунун дилгирилигинин өсүшүнө бөгөт коюлуп, өз алдынчалык, чыгармачылык дагы четке кагылат. Мындай мамиле менен класста тартип сакталат, бирок бири-бирин сыйлоо, түшүнө жана уга билүү мүмкүнчүлүктөрү жок болгондуктан, «созуктурулган бомба» эффектисине алып келет. Бул учурда мугалимдин рефлексивдик жөндөмдүүлүктөрүнө муктаждык жаралбайт жана кайтарып байланыш жок болот [7].

Рефлексиялык жөндөмдүүлүктөрдүн дагы бир мүмкүнчүлүгүн тарбиясы оор өспүрүмдөр менен иш алып барууда байкоого болот. Алардын жүрүм-туруму, эркин пикири, педагогикалык таасир этүүлөргө баш ийбөөсү мугалимди өзгөчө чыңалуу абалга алып келет. Мындай учурда туура жана кесиптик чечим болуп – өзүн өспүрүмдүн ордуна коюп, кырдаалга анын көз карашы менен баа берүү өспүрүмдүн

жүрүм-турумунун чыныгы мотивдерин билүүгө жардам берет – «Эгерде мен окуучумдун ордунда болсом, эмне кылат элем?» мындай суроо берүү кырдаалды басаңдатууга, чечүүгө жакшы шарт түзүп рефлексивдүү жөндөмдүүлүктүн калыптандыгын түшүндүрөт.

Окуучулардын жүрүм-турумун түшүнүү үчүн мугалим алардын кыймыл аракетине, реакцияларына активдүү көңүл буруп, өзүнүн мамилесин абалга жараша көзөмөлдөй алат. Демек, рефлексия мугалимди даанышман, окуучуларынын алдында акылдуураак, күчтүүрөк кылып жана артыкчылыгын көрсөтпөстөн, алардын керектөөлөрүн, муктаждыктарын аңдап билип түшүнүү жана колдоо позициясын кармагандыгын билгизет.

Рефлексиялык жөндөмү бар мугалим оор кырдаалдарда «Мен кандай мугалиммин? Азыр мен эмне кылып жатам? Аракетимдин натыйжасында пайда болгон жыйынтыкка кантип келдим? Мени окуучуларым кантип кабыл алышат? Эмне үчүн мынчалык катаал жооп кайтардым? Эмнеге кубандым (капаландым, ачууландым, таарындым)?» ушул жана башка суроолорду байма-бай берип, кылган ишин анализдеп турат [8].

Макалада сөз кылынган рефлексиялык жөндөмдүүлүк жөнүндөгү талдоо студенттерге, мектептерде эмгектенген мугалимдерге, ЖОЖдордун окутуучуларына пайдалуу болот.

Корутунду. Демек мугалимдин ишмердигинде пайда болгон психологиялык-педагогикалык кырдаалдарды чечүүдө мугалимдин рефлексивдик жөндөмдүүлүктөрү жогору деңгээлде болушу керек, анткени мугалим өзүн уга билбесе, окуучусуна көңүл буруп кабыл алуусу мүмкүн эмес. Ошондуктан татаал кырдаалдар пайда болгон учурда мугалим алгач активдүү угуп, анын реакцияларын байкап, соңунда өзүн окуучусунун ордуна коюп, кырдаалды чечүүнүн натыйжалуу жолдорун табуусу зарыл. Бул маселе дагы фундаменталдуу жана прикладдык изилдөөлөрдү талап кылат.

Адабияттар:

1. Ахраменко Е.В. Рефлексия современного учителя // Молодой ученый. – 2015. – №24 (104). – С. 912-914.
2. Акмолдоева А.Ж., Ткачёва С.А. Использование интерактивных методов обучения в преподавании психологических дисциплин // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2020. – № 3 (52). – С. 115-120.
3. Бизяева А.А. Рефлексивные процессы в сознании и деятельности учителя: дис... канд. психол. наук. – Л., 1993. – 238 С.
4. Гиппенрейтер Ю.Б. Общаться с ребенком. Как? — 2-е изд., испр. и доп. – М.: ЧеРо, 2004. – 240 С.
5. Дьюи Д. Психология и педагогика мышления. Пер. с англ. Н.М. Никольской. – М.: Совершенство. 1997. – 208 С.
6. Елисеев В. Технология формирования рефлексивной культуры учителя // Высшее образование в России. 2005. – № 2. – С. 37-40.
7. Лефрансуа Г.Р. Прикладная педагогическая психология. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2003. – 576 С.
8. Корчажкина О.М. Построение рефлексивной модели современного учителя // Педагогика. – 2012. – №3. – С. 65-70.
9. Кунаковская Л.А. Педагогическая рефлексия как фактор профессионального самосовершенствования учителя: дис. ... канд. пед. наук. – Воронеж, 2003. – 207 С.
10. Найн А.Я. Рефлексивное управление учебной деятельностью и развитие коммуникативной готовности студентов к вузовскому обучению: Учеб.-метод. пособие. – Челябинск: УралГАФК, 1998. – 79 С.
11. Рудестам К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика. – М., 1990. – 383 С.

Рецензиялаган:
Токтомаматов А.Д.,
педагогика илимдеринин кандидаты